

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзади Саломов Муҳаммад Алимуродович дар мавзуи «Таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо аз замони қадим то ибтидои асри ХХ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.10 – Таърихи илм ва техника (таърихи физика)

Мавзӯи рисолаи номзади Саломов Муҳаммад Алимуродович ба яке аз масъалаҳои мубрами таърихи физикаи амалӣ бахшида шудааст. Бояд гуфт, ки таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин диссертатсия аз рӯи рамзи 07.00.10 – Таърихи илм ва техника (таърихи физика) ба шумор меравад. Агарчанде мавзӯ дар бораи таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо аз замони қадим то ибтидои асри ХХ мебошад, диққати муаллиф ба саҳми ниёғони тоҷикон дар ин масъала нигаронида шудааст.

Дар натиҷаи хулосаҳои бобҳои баррасишавандаи диссертатсия, хулосаи умумӣ ва мазмуну мундариҷаи он маълум мегардад, ки рисола ба масъалаҳои мубрами таърихи илм бахшида шуда, бо тахассуси 07.00.10 – таърихи илм ва техника (илмҳои физика) комилан мувофиқат мекунад.

Бояд ёдовар шуд, ки бо фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2020-2040 ҳамчун 20-солаи рушди илмҳои дақиқ ва табиӣ рӯзӣ эълон шудааст, ки пажӯҳиши мавзуи мазкур низ аз мубрамияти он шаҳодат медиҳад.

Ҳамин тавр, омӯзишу пажӯҳиши муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо ва донишҳои таърихи он дорои зарурати донишҳои физикаи амалӣ буда, сабаби интихоби мавзӯи диссертатсионии Саломов М.А. гардидааст.

Аҳамияти назариявӣ амалии масъала. Рисола дорои арзиши илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-таърихӣ мебошад. Маводи тадқиқот, хулоса, натиҷа, пешниҳод ва интишороти муаллиф метавонад ҳамчун манбаи омӯзишӣ дар соҳаи таърихи физика дар мисоли муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо хизмати арзанда намоянд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертсионӣ ҳангоми таълифи пажӯҳишоти ҷамъбасти оид ба таърихи физика дар Тоҷикистон ва берун аз он, ҳангоми хондани фанҳои элективӣ ва курсҳои махсус МТМУ ва МТОК-и кишвар, хусусан дар факултет ва риштаҳои тахассусии физикӣ метавонад мавриди истифода қарор гирад.

Матни рисола нурра инъикоскунандаи мазмуну мундариҷа ва мақсаду вазифаҳои дар мавзӯ баррасишаванда мебошад. Таҳқиқоти диссертсионӣ аз муқаддима, се боб, хулосаҳои ҷудоғонаи ҳар боб, хулосаи умумӣ ва рӯихати адабиёт иборат аст.

Дар муқаддима интихоби мавзӯ, аҳамияту дараҷаи омӯзиш, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқ, аҳамияти илмию назариявӣ ва амалии кор асоснок ва муайян карда шудааст.

Дар боби аввал «Ташаккул ва инкишофи донишҳои физикӣ дар дунёи қадим», ки аз 2 зербоб иборат аст, «Аввалин унсурҳои донишҳои физикӣ дар кишварҳои Шарқи Қадим» ва «Ташаккули физика ва роҳҳои муайянсозии вазни хоси ҷисмҳо дар Юнони Қадим ва Рими Қадим» хеле хуб ва фаҳмо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Муаллифи диссертатсия дар боби аввали рисолаи худ дуруст қайд мекунад, ки яке аз маъруфттарин физикдони Юнони Қадим Архимидиус муарраби Архимед ба шумор меравад, ки масъалаи муайян кардани вазни хос дар таърихи физика маҳз бо номи ӯ иртиботи ногустастанӣ дорад. Мувофиқи ривоятҳои боқимонда Архимидуси Сиракузии Юнонӣ маҳз бо ҳамин роҳи муайян намудани вазни хоси ҷисмҳо таркиби тоҷи «тиллоӣ»-и шоҳи Сиракуз Ҳирониуси II (Гиерони II. 270-212 пеш аз милод)-ро муайян сохта буд. Баъд аз ӯ донишмандони Рими Қадим Менелаус (Менелай) ва Ҳирониус (Герон) кори ӯро давом додаанд.

Боби дуюми диссертатсия, ки низ аз ду зербоб иборат аст, «Ташаккул ва инкишофи донишҳои физикӣ дар олами исломи асримиёнагӣ» ном дорад. Дар боби мазкур муаллиф доир ба масъалаҳои муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо, «Манбаи донишҳои физикӣ ва таъсири марказҳои илмӣ дар асрҳои

миёнаи Шарқи Исломӣ” ва “Саҳми ниёғони тоҷикон дар муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо” маълумоти муфид додааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

– таҳаввул ва инкишофи таърихи физика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷи кишвар, ташаккули омӯзиши таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо ва самаранокии истифодаи он ҷиҳати омӯзиши донишҳои физикӣ барои бунёди ҷомеаи нав дар ҷумҳурӣ манфиатовар мебошад;

– таърихи азхудкунии донишҳои физикӣ ва махсусан Ҳангоми дарсҳои лабораторӣ дар ҷараёни таълими физика дар ҷумҳурӣ – ҷузъе аз таърихи ташаккули илму техникаи тоҷик буда, оmodасозии мутахассисони баландсифати соҳаи таърихи физика дар ҷумҳурӣ мебошад;

– дар фаҳмиш ва азхудкунии масъалаҳои муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо дар соҳаи таърихи физика аҳамияти арзанда дорад, ки дарку таълими он дар МТОК-и кишвар вазифаи мутахассисони соҳа аст, ки ин масъала дар рисолаи мазкур ҳадди имкон баррасӣ гардидааст;

– тайёр кардани мутахассисони соҳаи таърихи физика омили муҳимми инкишофи илму техника дар ҷумҳурӣ мегардад;

– ташаккул ва рушди таърихи физика дар Тоҷикистон маҳсули меҳнати донишмандони табиатшинос ва махсусан мутахассисони соҳаи таърихи илм ба шумор меравад.

Хулосаи бобҳо ҳамчун натиҷаҳои таҳқиқот дар охири рисола муҳтавои асосии диссертатсияро хеле муфассал инъикос намудааст, ки аз он иҷмолан ба таври зайл хулосагирӣ кардан мумкин аст:

1. Омӯзиши таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо аз замони антиқа ва эллинистӣ то ибтидои асри XX.

2. Муқаррар шуд, ки бо низоми илмӣ ва таври мушаххас муайянсозии вазни хоси ҷисмҳо аз Юнони Қадим аз осори Архимидиус (Архимед) оғоз гардидааст.

3. Омӯзиш ва пажӯҳиши роҳҳои гуногуни муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо дар таърихи физикаи ҷаҳонӣ шуруъ аз замони Архимидиуси Сиракузӣ то замони Михаил Василевич Ломоносов.

4. Муқаррар карда шуд, ки ниёғони асримиёнагии тоҷикон Муҳаммад Закариёи Розӣ, Абурайҳони Берунӣ, Умари Хайём, Абдурахмони Хозинӣ дар асрҳои миёна масъалаи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳоро яке аз масъалаҳои рӯзмарраи физикаи амалӣ доништа, дар қорҳои назаривию амалии худ онро мавриди баррасӣ қарор додаанд.

5. Собит гардид, ки масъалаи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо аз замонҳои қадим то имрӯз ва хусусан дар асрҳои миёна натавонанд ҷанбаи физикӣ, балки инчунин ҷанбаҳои иқтисодӣ, техникӣ ва риёзӣ низ доштааст.

6. Азбаски дар асрҳои миёна дар Аврупои лотинӣ проблемаҳои актуалӣи физикаи амалӣ торафт бештар вусъат ёфта буд, бо тақозои инкишофи илм фарҳанг, олимони Аврупо бо масъалаи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо он қадар ба монанди донишмандони асримиёнагии олами ислом машғул нашуданд.

7. Бо омӯзиши таърихи физика дар мисоли муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо хонандагони МТМУ ва донишҷӯёни МТОК физикаро амиқтар меомӯзанду мефаҳманд ва шавқу ҳаваси онҳо ба ин фан меафзояд.

8. Ошкор, таъкид ва собит шудааст, ки дар таърихи умумиҷаҳонӣи физика ниёғони тоҷикон дар масъалаи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо баъди Архимидиус саҳми қалон гузоштаанд.

Дар натиҷа Саломов М.А. тавсияи истифодаи амалии кори диссертационии худро хеле назаррас ба таври зайл баён кардааст:

1. Омӯзиши таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо барои хонандагони МТМУ ва донишҷӯёну унвонҷӯёни МТОК аҳамияти таърихӣ-илмӣ дошта, сафҳаҳои таърихи илму техникаро пурратар мегардонад.

2. Омӯзишу пажӯҳиши амиқи осори физикӣ, математикӣ ва техникийи ниёғони асримиёнагии мо бар асоси сарчашмаҳои муътамади камтаҳқиқ ва дар баъзе маврид таҳқиқнашуда, аҳамияти хоси илмию фарҳангӣ

дошта, ҳатто баъзе сарчашмаҳои ба хати кириллӣ чопшудаи донишмандони асримиёнагии олами ислом аз назари илмҳои табиётшиносӣ ва риёзӣ ва техникаӣ тамоман кам таҳқиқ шудаанд, ки бояд омӯхта шаванд.

3. Дар соҳаҳои таърихи илму техника, махсусан таърихи физика саҳми ниёғони асримиёнагии тоҷикон дар соҳаҳои мазкур омӯхта шаванд ва дар китобҳои дарсии ватанӣ ва илмии сатҳи ҷаҳонӣ дохил карда шаванд.

4. Барои омӯзишу пажӯҳиши таърихи физика ба омӯзиши осори табиётшиносӣ ва риёзӣ ва фалсафии ниёғони асримиёнагии форс-тоҷик аҳамият дода, пайдарпайии ташаккул ва инкишофи таърихи физикаро мавриди баррасӣ қарор додан лозим аст.

5. Дар курсҳои физикаи МТМУ ба омӯзиши таърихи физика махсусан роҳҳои гуногунӣ муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо дар давраҳои гуногунӣ таърихӣ аҳамияти ҷиддӣ додан лозим аст.

6. Дар доираи МТМУ ва МТОК-и ҷумҳурӣ ташкил кардани курсҳои махсуси таърихи физика ва дар он ҷудо кардани соатҳои муайян доир ба саҳми ниёғони асримиёнагии форс-тоҷик дар пешрафти донишҳои табиётшиносӣ ва риёзӣ ва техникаӣ аз манфиат ҳолӣ нахоҳад буд.

Бояд гуфт, ки маҷмуи натиҷаҳои дар ҷараёни таҳқиқоти назариявӣ амалӣ ҳосилшуда доир ба таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо барои навиштани курсҳои махсуси таърихи илм ва техника тавсияи муфиде барои донишҷӯён, унвонҷӯён, магистрантон ва докторантони оянда оид ба ихтисоси 07.00.10 таърихи илм ва техника (таърихи физика) ба шумор меравад.

Умуман рисола бо забони содаю фаҳмои илмӣ таълиф гардида, ҳадафи мавзӯро пурра тавсиф мекунад.

Дар баробари муваффақиятҳои назаррас ба сифати эрод чанд нуктаро таъкид кардан ба манфиати кор хоҳад буд.

1. Беҳтар мебуд, ки муаллиф дар баробари муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо аз дигар соҳаҳои физикаи амалӣ дар олами исломи асримиёнагӣ ё дунёи қадим мисолҳо меовард.

2. Беҳтар мебуд, ки муаллиф боби сеюми диссертатсияи худро низ ба ду зербоб ҷудо намуда, дар бораи роҳҳои ба Аврупои лотинӣ расидани осори донишмандони олами ислом бештар маълумот меод.

3. Агарчанде пайдарпаии баёни ҳадафи рисола ва гузариши бобҳову зербобҳо дуруст тасниф гардида, дар ниҳоят хулосаҳои муҳим ва тавсияҳои зарурӣ нишон дода шудаанд, вале, ба назари мо, баёни бештари хулосаи мухтасари ҳар боб дар охири бобҳо қиммати волои рисолаҳо боз ҳам арзишманд мегардонид.

4. Дар автореферат ва диссертатсия аҳёнани хатогиҳои имлоӣ ва техникӣ ба ҷашм мерасанд.

Албатта эродҳои овардашуда ҷузъӣ буда, характери тавсиявӣ доранд ва ба арзиши волои назариявӣ амалии рисола таъсире надоранд, аз ин рӯ меарзад гуфт, ки муаллиф метавонад дар таҳқиқоти ояндаи худ онҳоро ба назар гирад.

Қобили тазаққур аст, ки муаллифи диссертатсия Саломов М.А. дар натиҷаи пажӯҳишоти худ қомилан дуруст пешниҳод намудааст, ки ҳар гуна донишҳо, аз ҷумла донишҳои риёзӣ табиӣ дар кишварҳои Шарқи Қадим (Мисри Қадим, Бобулистон, Эрон, Ҳиндустон ва Чини Қадим) поягузори шуда, аммо барои бо як низомии муайян ва таъсиси марказҳои илмӣ муайян таҳқиқ гардидани илм, махсусан илмҳои риёзӣ табиӣ саҳми донишмандони Юнони Қадим ва Рими Қадим хеле бузург аст. Маҳз бад-ин сабаб дар таърихи илм замони антиқа ва эллинистиро замони ташаккули соҳаҳои гуногуни донишҳо, махсусан донишҳои табиӣ (физикӣ) ҳисобидаанд.

Муаллиф нақши осори донишмандони асримиёнагии форс-тоҷикро дар ташаккул ва инкишофи физикаи амалӣ дар мисоли муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо бисёр бамавқеъ ва дуруст нишон додааст.

Мазмуну муҳтавои рисола бо фишурдаҳои он, ки ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ таълиф гардидаанд, мувофиқати комил дошта, мундариҷаи корро якҷоя бо мақолаҳои таълифнамудаи унвонҷӯӣ, ки фарогири 19 адад мебошанд, пурра инъикос мекунанд.

Рисолаи диссертационии Саломов Муҳаммад Алимуродович дар мавзӯи «Таърихи муайян кардани вазни хоси ҷисмҳо аз замонҳои қадим то нбтидои асри XX» тадқиқоти илмӣ-тахассусии анҷомёфта ҳисобида шуда, аз ҷиҳати арзиши назарӣ ва амалӣ ҷавобгӯ ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, муаллифи он сазовори соҳиб шудан ба дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 07.00.10 – таърихи илм ва техника (таърихи физика) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Ноиби ректор оид ба таълими
Донишкадаи исломии Тоҷикистон
ба номи Имоми Аъзам-Абуҳанифа
Нуъмон ибни Собит, доктори
илмҳои таърих, профессор Курбонов Баҳром Раҳмонович

Имзои профессор Б.Р. Қурбоновро
тасдиқ мекунам:

Сардори шӯъбаи кадрҳо,
таъминоти ҳуқуқӣ ва коргузори
ДИТ ба номи Имоми Аъзам Абуҳанифа
Нуъмон ибни Собит

Ҷомадов Х.

Суроға: 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, ноҳияи Исмоили Сомонӣ,
ҳиёбони Рӯдакӣ, кӯчаи Шодмонӣ, 58/1.

Тел: (+992 37) 224 22 36.

Факс: (+992 37) 224 20 55.

E-mail: islamtai@mail.ru

13. 05. 2024.